

ILONA GUMOWSKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Recenzja

Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, tomy 1–3, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012–2015.

Słownik gwar Lubelszczyzny autorstwa Haliny Pelcowej wzbogacił się o kolejny, trzeci tom – *Świat zwierząt* (2015). Jest on kontynuacją dwóch poprzednich prac poświęconych słownictwu z zakresu rolnictwa: tomu I – *Rolnictwo: narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż* (2012) oraz tomu II – *Rolnictwo: transport wiejski, rośliny okopowe i paszowe, gleby i rodzaje pól, uprawa lnu i konopi, zbiór siana* (2014). Słownik, w którym integralną część haseł stanowią mapy językowe, można traktować również jako atlas gwarowy. Publikacja wypełnia zatem lukę w opracowaniach dialektologicznych, wśród których brakowało dotychczas słownika i atlasu gwarowego Lubelszczyzny.

Układ słownika i struktura hasła umożliwiają holistyczny opis znaczenia leksyki gwarowej regionu. Zamiarem Autorki jest nie tylko udokumentowanie słownictwa i jego interpretacja, ale także ukazanie dynamiki i kierunku zmian dokonujących się w gwarach. Cel ten zadecydował o niedyferencyjnym charakterze *Słownika gwar Lubelszczyzny*, w którym oprócz słownictwa typowo gwarowego odnotowywane są wyrazy ogólnopolskie, obecne w mowie mieszkańców wsi regionu. Układ słownika, podzielonego na trzynaście obszernych działów tematycznych, pozwala uporządkować bogaty materiał gwarowy według kryterium semantycznego i zrekonstruować językowy obraz rzeczywistości wiejskiej. Układ taki sprzyja także zachowaniu otwartej struktury słownika, w którym każdy tom stanowi odrębne, samodzielne opracowanie leksyki gwarowej z poszczególnych pól semantycznych.

Holistyczny opis znaczenia słownictwa występującego w gwarach Lubelszczyzny możliwy jest także dzięki zastosowaniu rozbudowanego hasła słownikowego. Jego siedmioelementowa struktura, podobnie jak struktura całego słownika, pozostaje otwarta. To pozwala Autorce modyfikować hasło w zależności od rodzaju desygnatu. Zaproponowany przez Halinę Pelcową sposób opisu wyrazu gwarowego spełnia wymagania, jakie stoją obecnie przed leksykografią gwarową, zmierzającą do uchwycenia zmian zachodzących w mowie mieszkańców wsi.

Hasło słownikowe składa się z siedmiu komponentów: 1) wyrazu hasłowego, opatrzonego definicją realnoznaczeniową; 2) fotografii, ilustrującej zwłaszcza hasła trudne i nieznanie czytelnikowi spoza kręgu użytkowników gwar; 3) kontekstów poświadczających występowanie i użycie wyrazu; 4) źródła udokumentowania wyrazu; 5) geografii słowa, szczegółowej lub uogólnionej, przedstawionej także za pomocą mapy językowej; 6) wariantów fonetycznych i nietypowych form fleksyjnych dotyczących wyrazu hasłowego; 7) odwołania do synonimów i heteronimów występujących w regionie. Zwłaszcza trzy z tych elementów decydują o bardzo dużej wartości naukowej i praktycznej słownika.

Geografia słowa zyskuje wysoki stopień szczegółowości dzięki regionalnemu charakterowi opracowania. Prowadzone od przeszło trzydziestu lat badania terenowe Autorki, a także uzupełnienie bazy materiałowej słownika o dane z: kartoteki *Atlasu gwar Lubelszczyzny*, *Słownika gwar polskich PAN*, kwestionariuszy *Atlasu gwar polskich* oraz materiały z prac magisterskich i licencjackich powstałych pod kierunkiem Haliny Pelcowej, pozwoliły zgromadzić niezwykle bogaty materiał gwarowy. Ilustrują to dane liczbowe dla poszczególnych elementów słownika:

Tabela 1. Słownik gwar Lubelszczyzny w liczbach

Tom	Liczba hasel	Liczba map	Liczba ilustracji	Liczba wsi, z których pochodzi materiał terenowy	Liczba informatorów, od których pochodzi materiał terenowy
Tom I	1206	47	70	468	2000
Tom II	1549	55	31	491	2050
Tom III	2035	42	46	509	2070

Tak bogaty materiał pozwolił Autorce stworzyć gęstą siatkę punktów i wybrać reprezentatywną próbę stu czterdziestu czterech miejscowości regionu dla zilustrowania geografii słów.

Drugim elementem, który decyduje o wysokiej wartości naukowej i dokumentacyjnej słownika, są bardzo rozbudowane konteksty wraz z informacjami o miejscu zanotowania. W cytatach Autorka oddaje głos mieszkańcom lubelskich wsi. Dobór oraz liczba kontekstów ma na celu przede wszystkim ukazanie zna-

czenia oraz sytuacji komunikacyjnej użycia słowa. Cytaty uwzględniają uwarunkowania kulturowe i obyczajowe wyrazu, a także pełnią rolę kwalifikatorów słowa. Rozwiązanie to przynosi dodatkową korzyść dla badaczy języka, ukazuje bowiem wartościowanie poszczególnych elementów rzeczywistości wiejskiej oraz tempo zmian i stosunek, jaki mają do nich mieszkańcy wsi. Wybrane przez Autorkę cytaty stanowią cenne źródło dla badaczy frazeologii gwarowej, a także kulturoznawców i folklorystów, gdyż często przywołują informacje o dawnych zwyczajach, obrzędach i wierzeniach.

Trzecim elementem wyróżniającym słownik są barwne fotografie dokumentujące słowa często już dziś nieznane, zapomniane lub wymagające zilustrowania. Jest to z pewnością walor, który poszerza grono odbiorców o osoby nieposiadające przygotowania dialektologicznego czy etnograficznego. Wykorzystanie fotografii, a także prostszego w odbiorze zapisu ortograficznego z uwzględnieniem właściwości gwarowych, nadaje słownikowi charakter opracowania nie tylko naukowego, ale również praktycznego, mogącego stanowić podstawę szkolnej edukacji regionalnej i promocji dziedzictwa językowo-kulturowego Lubelszczyzny.

Słownik gwar Lubelszczyzny, dzięki staraniom Autorki o udokumentowanie i interpretację słownictwa występującego w mowie mieszkańców wsi, zyskuje walor opracowania dialektologicznego, etnolingwistycznego i socjolingwistycznego. Struktura słownika i hasła słownikowego pozwalają nie tylko ocalić od zapomnienia wyrazy dawne, zanotowane w pamięci najstarszego pokolenia, ale także wskazać kierunek i tempo zmian zachodzących w mentalnej przestrzeni wsi lubelskiej. Starannie dobrane konteksty występowania nazw pozwalają badać świadomość językową mieszkańców wsi oraz wartościowanie przez nich przeszłości i teraźniejszości. Tak pomyślany słownik stanowi niezwykle cenny dokument oraz przewodnik po językowym i kulturowym dziedzictwie Lubelszczyzny.